

اطلاع‌رسانی

نشریه فنی مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران

دوره هفتم؛ شماره ۱

دکومان‌تاسیون و اطلاع‌رسانی در جامعه عرب

نوشته: فارعه الزهادی**

ترجمه: محمد جواهر کلام

در سال ۱۹۴۵، هنگامی که جامعه عرب^۱ تاسیس می‌شد، موضوعی مانند "دکومان‌تاسیون" و اطلاع‌رسانی نه در کشورهای عرب و نه حتی در کشورهای دیگر جهان، مقام مهم امروز خود را نداشت. دکومان‌تاسیون و اطلاع‌رسانی در مفهوم کنونی خود و آن چنانکه امروز آن را در کشورهای توسعه یافته می‌بینیم، پدیده‌ای است که پس از جنگ دوم جهانی رفته رفته شکل گرفت. در این دوره، هدف عمومی بر بازسازی ویرانیهای ناشی از جنگ متمرکز شد و این هدف که به نوبه خود به آماده بودن راهها و امکانات انتقال و بهره‌برداری از پیشرفت حیرت‌آور تکنولوژیک که نخستین نشانه‌های آن در ایالات متحد آمریکا آغاز به شکل گرفتن می‌کرد، نیاز داشت، پی‌ریزی مراکز پژوهشی، و از پی آن مراکز اطلاع‌رسانی را امری ناگزیر می‌نمود. پیشرفت تکنولوژیک بعدها بر شیوه‌های ذخیره‌سازی و انتقال و اشاعه اطلاعات نیز اثر گذاشت، چنانکه از در آمیختن وسایل ذخیره و کنترل و بازیابی اطلاعات (کامپیوترها) و وسایل انتقال و اشاعه اطلاعات (دستگاههای ارتباطی) سرعت و دقت شگرفی را که امروز مورد استفاده مراکز دکومان‌تاسیون و اطلاع‌رسانی در زمینه‌های مختلف است، پدید آورد. وضع خود کشورهای عرب در فاصله دهه چهل و پایان دهه شصت - ضعف امکانات و فقدان ساده‌ترین فعالیتهای اطلاع‌رسانی و هسته اصلی آن که عبارت از کتابخانه در آن کشورها باشد - بر چگونگی این فعالیتهای در دبیرخانه جامعه اثر گذاشت. در این دوره برای کارکنان دبیرخانه هیچ امکانی جهت دستیابی به اسناد و منابع جدید در میان نبود، کتابخانه جامعه را مشتی متن دستنویس و تعدادی کتاب اهدائی

* جامعه عرب که آن را اتحادیه عرب و جامعه کشورهای عرب هم ضبط کرده‌اند، کنفدراسیونی است که در تاریخ ۲۲ مارس ۱۹۴۵ با امضای پیمانی میان پاره‌ای از کشورهای عرب در قاهره تشکیل شد و پس از آن کشورهای دیگر عرب بدان پیوستند. هدف از تشکیل آن عبارت است از حفظ تمامیت ارضی استقلال ملی و ایجاد تعاون نزدیک سیاسی و اقتصادی و فرهنگی میان دول عضو. سازمان آن مرکب است از یک شورا که هر کدام از کشورهای عضو در آن یک نماینده دارد و یک دبیرخانه که مفرش قبلاً در قاهره بود و اینکه در شهر تونس است.

** مدیر مرکز دکومان‌تاسیون و اطلاع‌رسانی جامعه عرب

می انباشت که فقط از لحاظ تاریخی ارزش داشتند و ابزاری نبودند که کارکنان و دبیرخانه را در دستیابی به اطلاعات تخصصی جدید و یا در انجام وظایف اداری آنها به شیوه ای سریع و علمی یاری دهند. در آغاز دهه هفتاد، نیاز به اسناد و اطلاعات جدید بعنوان نیازی مبرم مسئولان دبیرخانه جامعه عرب را وادار کرد که به شکل جدی در اندیشه تاسیس تشکیلاتی برای دکومانتاسیون و اطلاع رسانی در دبیرخانه جامعه برآیند.

در خلال سالهای هفتاد، رشته مطالعاتی که چند هیات با تخصصهای گوناگون آغاز کرده بودند، در این زمینه انجام گرفت. اما این مطالعات، برغم هزینه گزاف و وقت و تلاش بسیار زیادی که به خود اختصاص داده بودند، از پرداختن اساسی و همه جانبه به موضوع دور بودند. مثلاً برخی، به کار گرفتن شیوه های ذخیره میکروفورمی را راه حل مسأله فراهم آوردن اسناد و اطلاعات دانسته بودند، بی آنکه متوجه این نکته شوند که ذخیره میکروفورمی جزئی از کل است و اینکه وسیله است نه هدف. یا برخی دیگر، هدف را بر پی ریزی راه حلهایی برای مشکلات اداری ناشی از سوء دسترسی و نگاهداری و بازیابی اطلاعات ضروری برای سازمان دادن کار اداری و مالی دبیرخانه استوار کرده بودند و سرانجام نتوانسته بودند روشهای استفاده از اطلاعات و اسناد محافل عربی و بین المللی و نحوه فراهم آوردن آن برای واحدهای تخصصی دبیرخانه - که برای اجرای فعالیتهای و تنظیم تحقیقات و گزارشهای خود بدان بسیار نیازمند بود - را توضیح دهند. این بود و مطالعه کامل درباره تاسیس مرکز دکومانتاسیون و اطلاع رسانی تا مدتها دست نداد تا اینکه در تابستان سال ۱۹۷۸، دبیرخانه فرصتی یافت که این مهم را با دو مطالعه مختلف به انجام برساند. یکی از این مطالعات که توسط چند تن از کارشناسان و متخصصان مدیریت انجام گرفت، نظامهای اطلاعات مدیریت جامعه را بررسی کرد و مطالعه دیگر که توسط گروهی از کارشناسان مرکز توسعه صنعتی جامعه فراهم آمد، به مطالعه نظام دکومانتاسیون و اطلاع رسانی پرداخت. اساس مطالعه اخیر مقرر شد برای فراهم آوردن اطلاعات جدید، بانکهایی از دادههای کتابشناختی و غیر کتابشناختی در بخشهای مهم دبیرخانه جامعه بوجود آید. در پرتو نتایجی که این مطالعه بدان دست یافته بود، و طرح کاری که واحد دکومانتاسیون و اطلاع رسانی جامعه در این زمان ارائه داد، مجلس جامعه عرب^۱ طی دستوری در سیزدهم سپتامبر ۱۹۷۸، اعتبار مالی و پستهای سازمانی لازم را تعیین کرد و اندکی بعد، مرکز دکومانتاسیون جامعه طبق دستور دبیرکل جامعه در نوزدهم فوریه ۱۹۷۹، تاسیس یافت.

نظر به تغییراتی که بعد از صدور دستور صورت پذیرفت و به انتقال دبیرخانه جامعه به مقر جدید آن در تونس منجر گردید، موضوع تاسیس مرکز دکومانتاسیون و اطلاعات بار دیگر و این بار در چهارچوب توسعه و گسترش دبیرخانه جامعه عرب از سر گرفته شد و از کمیسیون عمومی گسترش دبیرخانه، کمیسیون ویژه ای مرکز از چند کارشناس عرب مامور رسیدگی به مسایل دکومانتاسیون و اطلاعات دبیرخانه شد و طرحهای اولیه تاسیس این مرکز و اعتبار مالی پنج سال اول آن را پی ریخت. در این

۱. یا شورای دول عضو که عالیترین رکن تصمیم گیرنده جامعه است و همه دول عضو در آن نماینده دارند. م

تخصیص اعتبار، هزینه تأسیس شبکه اطلاع رسانی عرب که تأسیس آن در چند مرحله و در مرحله نخست با ایجاد یک شبکه داخلی برای ارتباط واحدهای خارجی جامعه با مرکز دکومانتاسیون و اطلاعات دبیرخانه، و از آن پس، ارتباط مرکز با مراکز اسناد سازمانها و هیاتهای عرب منشعب از جامعه و آن دسته از سازمانهای خارج از جامعه و سپس ارتباط با مراکز اطلاع رسانی منطقه ای در کشورهای عرب صورت می گرفت. و به همین ترتیب مخارج ارتباطات بی سیم و تلفنی - چه در داخل دولت مقرر یا با دفاتر خارجی و سازمانهای عربی منظور نشد.

این مطالعه، یکبار توسط کارشناسان کمیته عمومی توسعه و گسترش دبیرخانه و یکبار توسط کشورهای عرب بررسی شد و مورد موافقت قرار گرفت.

دبیرخانه در همان زمان در جستجوی منابعی برای کمک مالی به طرح برآمد و از پی آن بود که "برنامه عمران و توسعه سازمان ملل متحد"¹ نظر به اهمیت طرح و انعکاس پیامدهای آن در منطقه عربی، تمایل خود را به مشارکت در تأسیس مرکز اسناد نشان داد و در دسامبر ۱۹۷۹، هیاتی از کارشناسان خود را برای بررسی امور مربوط به پیشرفت طرح و چگونگی فراهم کردن عناصر اساسی اجرای آن فرستاد. بدنبال گزارشی که که این هیأت ارائه داد، برنامه عمران و توسعه سازمان ملل متحد نسبت به دادن کمک مالی ای در حدود دو و نیم میلیون دلار بشکل تربیت کارشناس، برگزاری دورههای آموزشی و تهیه وسایل و تجهیزات موافقت کرد. مجلس جامعه عرب نیز در یکی از اجلاسهای خود موافقت خود را با گرفتن کمک مالی فوق اعلام داشت. بدنبال این، برنامه عمران و توسعه سازمان ملل متحد. چهار کارشناس را که دارای شهرت جهانی بودند به دبیرخانه جامعه فرستاد تا در خلال ماههای ژوئن و اوت، جزئیات کار و نحوه دادن کمک مالی را بررسی کنند. در برابر نیز، با کمک واحد دکومانتاسیون و اطلاع رسانی دبیرخانه جامعه حدود مشارکت جامعه عرب در اجرای طرح تعیین شد و در این زمینه، گزارش مفصلی که حاوی تحلیل همه جانبه برنامه اجرائی سالهای ۱۹۸۱-۱۹۸۵ مربوط به تأسیس مرکز، فراهم آمد.

همچنین موضوع اسناد و مدارکی که مرکز نسبت به انتخاب، تنظیم و اشاعه آنها اقدام خواهد کرد، در زمینه های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، نظامی و حقوقی تعیین شد.

و نیز مقررگردید که سازمانهای درون جامعه عرب و خارج از آن، این زمینه ها را با زمینه های تخصصی خودشان تکمیل کنند تا دبیرخانه هرگاه که نیاز ایجاد کند، در این زمینه ها از کمک و پشتیبانی برخوردار باشد.

همچنین نقش مراکز اسناد و منطقه ای این دانسته شد که اطلاعات ویژه هر منطقه یا ناحیه را در تمامی زمینه ها جمع آوری کنند تا در چهارچوب بانکهای اطلاعاتی و اصول اطلاع رسانی که در مرکز اصلی دکومانتاسیون جامعه عرب ترتیب می یابد. داخل گردند. و این از آن روست که مرکز برای هماهنگی میان این مراکز و پرداختن به فعالیتهای تعیین روش، قواعد و آموزش یاری داده شود و

1 – United Nations Development Programme (UNDP)

مرکز بتواند مراکز منطقه ای و ناحیه ای دیگر را در صورت موجود بودن، فعالیت بکند و در صورت موجود نبودن، به تاسیس آنها کمک نماید.

همچنین، سطح و انواع استفاده کنندگان مرکز به شرح زیر مشخص شد: کارکنان، کارشناسان و مستشاران دبیرخانه: سازمانها اتحادیه ها و صندوقهای عرب^۱ - چه آنها که در چهارچوب جامعه عرب فعالیت دارند و چه آنها که خارج از آن هستند سازمانهای جهانی و منطقه ای: افراد و هیأتها و سازمانهای عربی. طبعاً خدماتی که به هر نوع یا هر سطح از استفاده کنندگان فوق ارائه خواهد شد، بر حسب نیازهای آنان، نوعاً و موضوعاً متغیر خواهد بود.

پیمان همکاری با سازمان ملل متحد

در چهارم دسامبر ۱۹۸۰، یک پیمان همکاری میان دبیرخانه جامعه و برنامه عمران و توسعه سازمان ملل متحد برای کمک مالی و مساعدت به مرکز دکومانتاسیون و اطلاع رسانی جامعه به امضا رسید. در پیمان مذکور، درباره ضرورت‌های انعقاد آن آمده است که: خدمات اطلاع رسانی کنونی در جامعه عرب و سازمانهای وابسته به آن، نیاز به تطور و تکامل دارند و برای آن سازمان مالی و مدیران، تصمیم‌گیرندگان، محققان و کارشناسانش این اصلی بدیهی است که یک سازمان واقعی نیاز به اطلاعات واقعی و درست دارد: دبیرخانه جامعه به تولید اطلاعات می پردازد تا رشد یابد و ناچار باید اطلاعاتی را مصرف کند تا به تولید آن {اطلاعات} پردازد. بدینسان اگر به اطلاعات مفید و جدید دست نیابد، این امکان برایش وجود ندارد که چیزی را که در میان نیست، مصرف کند و دست آخر اینکه، نمی تواند به آسانی اطلاعات لازم را ارائه و تولید کند. تاسیس یک مرکز جدید و تکامل یافته اطلاع رسانی در جامعه عرب، برای جامعه و کارکنان داخل و خارج آن، این امکان را فراهم می آورد که بر بسیاری از منابع جدید و درخور ضروری برای تصمیم گیری و حل مسایل خود دست یابند، جمع آوری اطلاعات بخودی خود هدف نیست بلکه بکار گرفتن اطلاعات و حقایق است که دگرگونی و تکامل را امکان پذیر می گرداند.

هدف دراز مدت طرح، مساعدت جامعه عرب است در ایجاد یک مرکز دکومانتاسیون و اطلاعات جدید، آن سان که قادر باشد اطلاعات لازم را برای واحدهای جامعه عرب و همچنین کشورهای عرب بمنظور پاسخگویی به نیازهایشان در کلبه سطوح (اعم از مدیران، تصمیم گیرندگان، متخصصان، کارشناسان، نمایندگان کشورها و مانند اینها) را فراهم کند.

انتظار می رود که مرکز در طول پنج سال آینده بتواند برنامه هایی برای آموزش ترتیب دهد و نسبت به تدوین فهرستهایی از اصطلاحات عربی در زمینه های اقتصادی، اجتماعی، حقوقی، نظامی، سیاسی و اطلاعاتی اقدام کند و هسته های اولیه بانکهای اطلاعات عرب را بمنظور آنکه از خلال آن، اطلاعات از منطقه عربی به نظام اطلاعات بین المللی و ناحیه ای جریان یابد و به این وسیله، دیدگاههای جهان عرب و تلاشهای آن را باز نماید، پی ریزد. همچنین مرکز، به تاسیس یک شبکه اطلاع رسانی عربی که قادر به استفاده از دستاوردهای جدید دانش از طریق بکار گرفتن ماهواره عرب در نشر اطلاعات برای

دول عضو و پاسخ به تقاضاهای اطلاعاتی جامعه استفاده کننده عرب در هر مکان، کمک خواهد نمود. و نیز از خلال دستگاههای مشورتی گوناگون خود به ترتیب برنامه هایی بمنظور بهبود خدمات مربوط به دکومانتاسیون و اطلاع رسانی در منطقه و بمنظور پایه گذاری شبکه اطلاع رسانی عرب، اقدام خواهد کرد.

اما اهداف آینده طرح چنین است: شرکت در ایجاد مرکز دکومانتاسیون و اطلاع رسانی جامعه عرب بطور اخص برای ارائه کمک به بنیاد نهادن نظام اطلاع رسانی و تکامل آن، تنظیم مجموعه های اسناد و پرداختن به آن و ذخیره سازی و اشاعه اطلاعات مورد نیاز استفاده کنندگان فعلی و احتمالی آینده، تنظیم مجموعه اسنادی که قبلا در جامعه جمع آوری شده است و همچنین اسناد زمان حاضر و نیز اسنادی که در آینده جمع آوری خواهد شد و اسناد کنگره ها بعلاوه هر گونه اسنادی که مرکز به جمع آوری آنها می پردازد، توسعه و تکمیل روشهای ماشینی در کار نمایه سازی، ذخیره سازی و بازیابی اطلاعات برای تمام مجموعه های اسناد، آموزش کارکنان فعلی و آینده مرکز، برنامه ریزی و سازمان دادن فعالیتهای آموزشی ای که مرکز برای آموزش دکومانتالیستها و متخصصان اطلاع رسانی در کشورهای عرب بدانها اقدام خواهد کرد، فعالیت کردن فعالیتهای دکومانتاسیون و اطلاع رسانی - که این مهم را ادارات دبیرخانه انجام خواهند داد - بمنظور تمرکز این فعالیتهای درون مرکزی واحد برای دکومانتاسیون و اطلاعات، برنامه ریزی و تنظیم فعالیتهای مرکز گسترش دبیرخانه بمنظور تکمیل سازمان بندیهای اساسی فعالیت دکومانتاسیون و اطلاع رسانی در منطقه عربی و ضمن آن، مساعدت برای پی ریزی سیاستهای اطلاع رسانی و تکمیل شیوه های دکومانتاسیون و وضع قواعد و معیارهایی در این زمینه.

بر این اساس، باید به طرح به مثابه طرحی مستمر نگریست که شایستگی کمک برنامه عمران و توسعه سازمان ملل متحد، پس از پنج سال اول مرحله هماهنگی را دارد. و اینک کمک به برنامه عمران و توسعه سازمان ملل متحد پس از سال ۱۹۸۵، بویژه در زمینه های آموزش و کارشناسان مفید خواهد افتاد.

اما، دادههایی که از طرح حاصل خواهد شد منتج به تصمیم همه جانبه و برنامه کار برای همه فعالیتهای مرکز دکومانتاسیون و اطلاعات جامعه عرب خواهد بود. همچنین طرح مجموعه ای از متخصصان در زمینه دکومانتاسیون و اطلاع رسانی در سطوح مختلف و نیز کادر فنی آموزش دیده ای برای اجرای وظایفی که در برابر آن مسئول خواهد بود، در واحدهای مختلف و بویژه در زمینه برنامه ریزی و راه اندازی توسعه خدمات اطلاع رسانی و نیز فعالیتهای آموزشی و رشد و توسعه مرکز تربیت خواهد کرد.

انتظار می رود که طرح، یک مرکز کامپیوتری برای آموزش متخصصان در جهت راه اندازی فعالیتهای ماشینی دکومانتاسیون و بکار گرفتن ماشین در این نوع فعالیت در منطقه عربی تاسیس کند. همچنین طرح، مجموعه ای از اسناد را برای پرورش و آموزش که می توان آن را از طرف متخصصان اطلاع رسانی در منطقه عربی و برای کمک به آموزش در سطح منطقه ای بکار گرفت. بوجود آورد. و نیز

طرح مجموعه ای از دستگاههای سمعی و بصری را برای آموزش فراهم خواهد کرد که می توان از آن در آموزش داخلی و خارجی دبیرخانه استفاده کرد. همچنین، طرح به توسعه و تکمیل و بکارگیری ضوابط و معیارها و روشهای نوین در تبادل اطلاعات میان کشورهای عرب کمک خواهد کرد. و نیز به تعیین روش و هماهنگی خدمات و فعالیتهای دکومانتاسیون و اطلاع رسانی داخل مجموعه سازمانهای تخصصی منشعب از جامعه کمک خواهد کرد.

نگاهی به آینده

مرکزی که در حال تاسیس است، گام اولی است بسوی ایجاد نظام اطلاع رسانی عرب که هدفشان سازمان دادن راههای تبادل اطلاعات بین مرکز و بین سازمانهای دکومانتاسیون و اطلاع رسانی در سازمانهای تخصصی جامعه عرب و سازمانهای خارج از آن و نیز میان مرکز و کشورهای عرب از طریق نقاط اتصالی که از جانب هر دولت برای تحقق فرآیند اطلاعات در سراسر منطقه عرب تعیین می شود. تصور مرکز از شبکه اطلاع رسانی عرب در ساخت سازمانی آن قابل تبیین است. در این ساخت، سازمانی، مرکز دکومانتاسیون و اطلاع رسانی جامعه عرب کانون اصلی و محور عمده شبکه را تشکیل می دهد. مرکز دکومانتاسیون و اطلاع رسانی جامعه عرب نیروی محرک و هماهنگ کننده شبکه بشمار می آید و در واقع، محل تلاقی و امانتگاه اطلاعات است که در آن نظامها، شیوه ها و روشهای کار، موجودیت خود را می یابند و در آموزش و رشد کارکنان در زمینه های دکومانتاسیون و اطلاع رسانی نقش اساسی دارد. تعدادی سازمان اطلاع رسانی تخصصی فرعی در مناطق عرب و در سازمانهای تخصصی دیگر عرب به این مرکز مربوط می شوند. و از این نظر، ستون اصلی و عمده اطلاعات شبکه و ساختمان آن محسوب می شود. همچنین، پاره ای از سازمانها و شبکه های منطقه ای و شبه منطقه ای خارجی نیز بدان مربوط است. اهمیت این سازمانها و شبکه ها در برپایی روابط تبادل و همکاری مستحکم میان شبکه اطلاع رسانی عرب و میان خودشان تجلی می یابد، بشکلی که از خلال آن، دست یافتن بر اطلاعات تخصصی ای که در زمینه های جغرافیائی، زبانی و موضوعی منتشر می شوند، امکان پذیر باشد. با این همه، مرکز به شرایطی که باید برای ایجاد شبکه فراهم کرد و به مسایل و مشکلات مربوط، بخوبی واقف است.

مهمترین این شرایط و نیز اهم مسایل و مشکلات موجود را شاید بتوان چنین برشمرد:

(۱) یکدست شدن قواعد و تجربیات فنی در سطح عربی در زمینه دکومانتاسیون و اطلاع رسانی بر اساس اصولی علمی و پذیرفته شده که خود مشتمل بر یکدست شدن قواعد و تجربیات فهرست نویسی توصیفی است خواه برای معرفیهای نویسندگان حقیقی یا سازمانها یا برای توصیف کتابشناختی، و فهرست نویسی موضوعی و رده بندی و تنظیم: یکدست شدن قواعد مربوط به بکارگرفتن ماشینهای حسابگر الکترونیکی (کامپیوتر) در ذخیره و بازیابی اطلاعات و

- داده ها و بشکل اخص، یکدست شدن اشکال حروف عربی، و شیوه های تجربه ماشینی برای اطلاعات و داده ها، بعلاوه یکدست شدن اصطلاحات بکار گرفته شده در این زمینه.
- (۲) ترجمه و اجرای روشها و قواعد بین المللی لازم برای تبادل اطلاعات و داده ها در سطح بین المللی.
- (۳) عملی ساختن راههای مناسب تماس میان عناصر مختلف شبکه که متضمن بکار گرفتن جدیدترین دستاوردهای انقلاب علمی - فنی، از تلفن گرفتن تا ماهواره عرب است.
- (۴) پی ریزی قواعد و قوانینی پذیرفته شده برای ایجاد تبادل و بکار گرفتن اطلاعات.
- (۵) فراهم آوردن شیوه های فنی مناسب که حافظ حالت سری اطلاعات - هم در انتقال و هم در استفاده باشد.

بی شک هر یک از این جوانب، تنها به تجزیه و تحلیل ابعاد مختلف مساله بمنظور رسیدن به راههای علمی دقیق و متناسب با آن نیاز ندارد، بلکه همچنین نیازمند انجام کوششی همه جانبه و ایجاد هماهنگی پایدار میان عناصر گوناگون فعلی و آینده شبکه اطلاع رسانی عرب است. و این، همان چیزی است که مرکز، برای اتمام و تحققش تلاشهای خود را در چهارچوب برنامه پنجم خویش، حول آن متمرکز کرده است.